

Om Kryper-maja från Finnskogen

Karlstads Hembygdsblad

- ÅRGÅNG 31 NUMMER 1
- FEBRUARI 2024
- Sid 4

Just nu pågår arbete för att den värmländska Finnskogen ska hamna på Unescos världsarvslista. I samband med detta har ett av de många projekten för att ta sig dit, varit att utbilda skogsguider. Det var under den utbildningstiden som undertecknad kom att upptäcka att en och samma tavla hänger lite varstans ute i hem och gårdar i norra Värmland och min nyfikenhet väcktes. Tack vare våra öppna arkiv, Finnskogingarnas entusiasm och mitt ivriga sökande efter svar så kan den som har tavlan i sin ägo, nu lägga denna notis bak som proveniens. Målningen har fått en ny dimension och en hel historia att berätta, nämligen Kryper-Majas. CAMILLA MELLGREN TIKKA Tavlans original hänger på Nordea i Torsby och är målad av Paul Piltz. Konstnären själv tyckte att detta porträtt var ett av hans bästa alster och han menade att den föreställer finngumman Marja. Hon var enligt honom en inkarnation av det gamla kämpande finnsläktet. Så rakryggad hon står, med en näverkont på ryggen, en finnhark i näven och en pågående stickning i tasken. Ändå blev hon kallad KryperMaja. Varför då? Och vem var hon egentligen? Vilket liv levde hon? LEKVATTNET Hennes egentliga namn var Maria Nilsson och hon levde på den värmländska finnskogen i närheten av Lekvattnet mellan 1843 och 1933. Mer intressant än dessa årtal är det som skedde däremellan! I födelseboken står Maria som "oäkta" men hon har ändå fått namn efter sin far. Det arbetade en Nils som dräng på den gård i Ganterud där Marias mor Karin tjänade piga. Denne Nils tog dock ut lysning för den andra pigan på gården, vilket gjorde att Karin fick pallra sig hem till sina föräldrar i Rådom och föda sin dotter Maria. Finnskogens befolkning var större till antalet i mitten på 1800-talet än självaste Karlstad och det här kan vi kanske både tacka och skylla potatisen. Denna välsignade frukt gjorde sitt inträde i Lekvattningskost 1789, vilket gjorde att fler barn överlevde men samtidigt var det svårt att mätta allt fler munnar på de små odlingsbara ytorna bland hyperitbergen. Flera missväxtår på rad gjorde att nöden blev stor och de som

kunde fick söka sin utkomst och föda annorstädes. Man for till skogsarbete norröver eller tog sig till mer välbeställda socknar i både Sverige och Norge. De som fick ihop tillräckligt med riksdaler reste till Amerika för att söka lyckan. En ögonvittnesskildring låter berätta: "Särskilt synes fattigdomen ha varit svår i Östmark och Lekvattnet. De flesta drogo i stora hopar omkring i de öfriga socknarna och tiggde; på våren lefde många av syrgräs och vitmossa".

MURSMÄCKA I KARLSTAD Vår Maria hade hört om den svåra branden som härjat i Karlstad 1865 och 22 år gammal begav hon sig dit och tog sig arbete som mursmäcka i återuppbyggnaden av staden. Att vara murarsmäcka var ett fruktansvärt tungt arbete som hantlangare. Lågt avlönade kvinnor arbetade sex dagar i veckan, 12-14 timmar per dag med att blanda det frätande murbruket för att sedan bära det i ok och ämbar uppför lavarna till de olika våningarna på bygget. Marias värv uppehöll sig förmodligen vid den norra sidan av torget på Kungsgatan i Karlstad eftersom denna del var den första som återuppbyggdes. Redan 1866 är Maria åter tillbaka på Finnskogen och föder en dotter, Augusta, också noterad som "oäkta". Det var säkerligen inte lätt för en ensamstående kvinna med barn att få arbete och försörjning men Maria verkar företagsam och får tjänst som hushållerska i Lekvattnet. Tillsammans med Augusta flyttar de efterhand in hos Per Eriksson av det skogsfinnska Valkoinensläktet.

VARNAD Trots att Maria enligt kapellanens anteckningar i kyrkboken, blir varnad för "fästemannens lyte" så gifte hon sig med Per 1877 i Fryksände prästgård. Lytet var att Per var förlamad i båda benen och han har i kyrkboken noterats som "krypare". Därav kom att Maria kallades för Kryper-Maja. Per hade, efter att han gått i skolan och läst för prästen, placerats på roten vilket innebar cirkulation mellan bondgårdarna i ett hemman. Där fick han laga skor och lärde sig detta så pass bra att det senare blev hans yrke. Maria vävde mattor och tillsammans tjänade de till sitt levebröd. Maria drog sin make i kärra när han hade ärende att utföra på byn, vilket förmodligen var en sällsam syn. Det är enkelt att förstå att "Kryper-Maja" inte uppfattades av henne själv som ett smeknamn! Dottern Augusta lärde sig också skomakaryrket. Till en början lagade hon skor men senare påbörjade hon en egen tillverkning. Hennes skor lär ha varit mycket eftertraktade i bygden! Per lämnade jordelivet 1890 men vår Maria lär ha varit en hejare på att väva mattor så hon klarade sin försörjning.

AUGUSTA FÖDDE

OÄKTING Augusta gick i tjänst i en grannsocken, där hon uppvaktades av gårdens son Frithiof, vilket resulterade i att även Augusta kom att föda ett barn som prästen skrev som oäkta 1892. Ja, något bröllop var det nog aldrig tal om mellan klasserna. När Augusta blir gravid får hon flytta hem till Maria på Lekvattnet

igen. Augusta och sonen Axel bor sedan tillsammans med Maria på Nedre Svarvaretorp, eller Borgatorp, som det hette på kartan. Tills en dag i mars 1896, då Augusta faller offer för den värsta folkdödaren på den här tiden, nämligen lungsoten, och lämnar 4-årige Axel efter sig i Marias vård och omsorg. Tillsammans flyttar de sedan runt i Lekvattnet en del men 1930 bodde Maria på Pakkalamp stensgård som ligger i närheten av den norska gränsen. Under Andra världskriget användes stället som en tillfällig tillflyktsort för norska flyktingar. Maria gick ur tiden 5 april 1933 på Rottnebergs vårdhem och hade då hunnit bli 90 år gammal. Nog är hennes berättelse väl rakryggad för att gå till historien känd som Kryper-Maja?! Lille Axel då? I dikten "Mörkret" förmedlar han stycken ur sin barndoms fattigdom: "När mor och jag skulle någonstans och jag grät bitterligen för mina kläders skull brukade hon trösta mig: Vi väntar tills det blir mörkt, gossen min"! TUSENKONSTNÄR Lille Axel, som växt upp med mormor Maria blir något av en tusenkonstnär, duktig på både musik och texter men var heller inte rädd för hårt arbete. Förutom sitt dagliga arbete i skogen så skrev han notiser i olika tidningar under namnet "Jonas I Lia". Axel Frithiofsson kom att bli något av en profil på Finnskogen. Han var en bygdeskald som genom sin poesi återger en bild av Finnskogen och dess kultur till framtida generationer.

I dikten "[Bygda mi](#)" ger han en så fantastisk bild av den värmländska Finnskogens historia!